

guistico tradizionale della Liguria, vede ora ampliarsi le possibilità di accesso a un testo fondamentale della tradizione letteraria genovese e ligure.

Stefano LUSITO
Universität Innsbruck

VENY, Joan (2021): *Nous escrits lingüístics mallorquins*. Mallorca: Lleonard Muntaner, 156 p.

Segons que es llegeix en el colofó, el 29 de juny de 2021, festivitat dels sants Pere i Pau, apòstols, s'acabà d'estampar a la ciutat de Palma l'obra de Joan Veny *Nous escrits lingüístics mallorquins*, en el taller de l'editor Lleonard Muntaner, que no feia pas gaire celebrava els vint-i-cinc anys ininterromputs de tasca editorial (1994-2019), fita molt remarcable per a una empresa familiar que, des de l'arrelament a l'illa de Mallorca, té com a marc lingüístic de referència els territoris de llengua i cultura catalanes. Es tracta d'un llibre bellament editat que reproduceix a la coberta una còpia en fang del segell del rei Jaume I, datat el 1229, any d'inici de la conquesta jaumina de la major de les Illes Balears i punt de partida, doncs, de la seva catalanitat lingüística.

El primer que percep el lector és que aquesta obra de Joan Veny traspua amor cap a Mallorca i cap als mallorquins des de cadascuna de les seves pàgines, començant per la dedicatòria, adreçada al filòleg de Santanyí Cosme Aguiló Adrover, membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans adscrit a la Secció Filològica, especialitzat en la recollida, l'estudi etimològic i la cartografia de topònims i d'ornitònims de les Illes Balears: «Per a en Cosme Aguiló que, a més d'obsequiar-me amb esclata-sangs i figues paratjals, em regala els fruits de la seva saviesa lingüística». I és en el vessant de la llengua on l'agre del terror arriba a la màxima expressió. Assaboriu-lo en aquests mots amb què Joan Veny presenta el volum, seleccionats també per a la contracoberta: «Al llarg de la meva trajectòria investigadora he tractat la nostra llengua des de molts angles (dialectal, geolingüístic, històric, normatiu, apologetic, literari, de contacte de llengües); tanmateix vull remarcar l'emoció que m'envaeix en ocupar-me de la varietat mallorquina que em van transmetre els meus pares, amb la qual vaig formar el meu primer concepte del món i conformar el meu pensament, fent front al frustrat intent de genocidi lingüístic que arraconarà els seus capitosts a la paperera de la història» (p. 11).

Certament, el tema mallorquí és el fil conductor dels vint-i-cinc escrits lingüístics que s'apleguen en aquest llibre. Amb l'excepció de «Sobre els nyaps de l'«Academi de sa llengo baleà»» (p. 80-81), fins ara inèdit, la resta són textos ja publicats prèviament, però que restaven dispersos i, en molts casos, eren difícils de localitzar atès l'abast restringit o efímer de les publicacions que els havien acollit, raó per la qual la seva replega en un volum és de gran utilitat. Així, sis dels escrits havien vist la llum en successives edicions —de la de 2015 a la de 2020— del programa de les Festes de la Mare de Déu d'Agost de Campos, vila natal de Joan Veny. Uns altres quatre havien estat publicats a la premsa: un article a la revista campanera *Ressò de Campos*, un altre article al setmanari *El Temps*, una entrevista al *Diari de Balears* —de quan encara es publicava en paper— i una carta al director a la revista *Serra d'Or*. I, en un cas, s'ofereix la traducció catalana d'un article aparegut en castellà a la revista acadèmica *eHumanista IVITRA*.

Nous escrits lingüístics mallorquins també facilita l'accés a treballs de Joan Veny apareguts en obres col·lectives com actes, miscel·lànies i volums d'homenatge: concretament, en les *Actes de les III Jornades d'estudis locals de Lluçmajor*, en la *Miscel·lània dedicada al número 200 de la col·lecció Cosses Nostres*, en la *Miscel·lània Albert Hauf* dels *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, en el volum d'homenatge a Aina Moll que l'Institut d'Estudis Catalans té en premsa i en el llibret que acompanya el CD de Biel Majoral *Arasiquesí...* El volum de Joan Veny editat per Lleonard Muntaner aplanarà el camí, així mateix, per a arribar a dos tipus de textos, els pròlegs i les recensions, als quals no sempre es dona el relleu que mereixen, malgrat que se'n pot extreure la visió qualificada de qui els escriu a propòsit d'obres rellevants dins de la disciplina de la qual és expert el censor o el prologuista, i aquest fet sol ja

els converteix en fonts autoritzades que cal tenir molt en compte. Els quatre pròlegs i les quatre recensions incloses en el llibre que ara ens ocupa no en deixen cap dubte.

Aquests vint-i-cinc textos, acompanyats d'una «Presentació» (p. 9-11) que n'evidencia la coherència interna i n'assenyala l'oportunitat de la publicació conjunta en forma de llibre, s'ofereixen al lector organitzats en set seccions: «I. La varietat mallorquina: història i present» (p. 13-59), «II. Cultura popular» (p. 61-68), «III. Dialectologia i normativa» (p. 69-81), «IV. Aspectes de l'obra de Maria Antònia Salvà» (p. 83-120), «V. Cap a les arrels de la nostra llengua» (p. 121-122), «VI. Entrevista» (p. 123-125) i «VII. Personatges» (p. 127-136). Tot seguit, hi ha un apartat en què es referencia la «Procedència dels treballs» (p. 137-139) i, a continuació, un utilíssim «Índex de mots» (p. 141-154), que hauria de ser una part inexcusable de qualsevol publicació de caire lingüístic al llarg de la qual s'analitzi un cert nombre de formes de la llengua. Clou el volum la «Taula» (p. 155-156) o sumari dels apartats en què s'estructura aquest trenta-quatrè volum de la col·lecció «Temps Obert», el qual ha estat concebut com un seguit de píndoles lingüístiques, és a dir, com un enfilall de textos curts fàcilment llegidors que, a través d'una formulació planera, concentren en poques pàgines el destil·lat d'un coneixement profund de la llengua, assolit després de dècades d'estudi tant del tresor documental que ens han llegat els segles com de les parles vives d'arreu del nostre domini lingüístic.

En la secció inicial, «I. La varietat mallorquina: història i present», el lector hi trobarà deu escrits. El primer, «1. Observacions sobre el mallorquí» (p. 13-20), és una recensió del llibre de Josep Massot i Muntaner *De València i Mallorca* (València: Universitat de València, 2017), que reuneix els discursos que es van pronunciar en l'acte d'investidura del pare Massot com a doctor *honoris causa* per la Universitat de València, al costat d'un inventari de la seva obra i d'una reelaboració del seu estudi sobre la llengua dels mallorquins, a més d'altres treballs de l'insigne monjo benedictí. A «2. Sobre la fonètica del mallorquí» (p. 20-25), Joan Veny ressenya l'obra de Gabriel Bibiloni *El català de Mallorca. La fonètica* (Mallorca: Lleonard Muntaner, 2017), la qual conté una descripció detallada de la pronúncia mallorquina contemporània amb tota la riquesa i la complexitat interna que li confereix la variació per motius geogràfics, socials i estilístics. També «3. El català de Mallorca al segle XVIII a través d'un noticiari» (p. 25-28) és una ressenya, en aquest cas de l'edició i l'estudi lingüístic fets per Carme Simó de l'obra memorialística del notari Gabriel Nadal i Huguet, ara publicada amb el títol de *Noticiari de fets memorables de Mallorca (1749-1828)* (Mallorca: Lleonard Muntaner, 2018).

Trobem a continuació «4. Espigolant en la llengua antiga» (p. 28-30), en què Joan Veny destaca un seguit d'aspectes lingüístics d'un llibre de comptes de 1619 a 1629, alhora que remarca com les notícies que s'hi contenen «formen la “petita història” d'una comunitat» i «conviden a una “devoció per les coses petites”, com deien els germans Grimm». Semblantment, a «5. Un llibre de comptes campaner (segle XIX), fidel a la llengua pròpia» (p. 30-34), el filòleg de Campos tracta de «l'adhesió dels nostres menestrals a la llengua del país» i dona a conèixer els trets lingüístics d'un document de 1859 a 1876, redactat en català, el qual és zelosament custodiat en l'arxiu familiar de Joan Veny, atès que es tracta d'un «manuscrit de comptes d'un ferrer, Joan Ballester Ginart, “Catoi”, antecessor d'una família de ferrers, el darrer dels quals va ser el meu pare, Joan Veny Ballester».

L'escrit «6. Evolució del català a Mallorca segons la *Scripta mallorquina*» (p. 34-49), sense deixar d'ésser un article breu, és un dels més extensos d'aquest llibre, raó per la qual és un dels pocs que conté apartats interns. En el primer, «La *Scripta mallorquina*: característiques», es parteix del concepte de *scripta*, encunyat el 1948 pel dialectòleg belga Louis Remacle, i es defineix com «la llengua escrita en un territori determinat», «on, en el marc d'una llengua hipotèticament homogènia, emergeixen trets de l'oralitat propis del dialecte respectiu». I són els trets de la *scripta mallorquina* els que es presenten en els apartats següents, els primers bastits a partir dels successius nivells d'anàlisi lingüística («Grafia», «Fonètica», «Fonètica contrastiva», «Morfologia», «Lèxic») i els darrers centrats en les «Retroduccions» i en la «Nova documentació» proporcionades pel projecte de recerca *Scripta i variació dialectal*, que Joan Veny va promoure el 1996 i que ha dirigit des de llavors, amb la codirecció d'Àngels Massip des de 2004.

En el següent article, «7. “Això se fa fer”» (p. 49-51), Joan Veny aclareix el significat d'una expressió mallorquina que li havia cridat l'atenció «[d]es que va néixer la meua passió per la nostra llen-

gua (i d'això en fa molts cavallons, com diria un ancià)»: es tracta de (*això*) *se fa fer* 'és urgent, convé, cal fer-ho', que és «el supervivent d'una construcció força usual a l'edat Mitjana, formada per *fer* + *a* + infinitiu», la qual té l'origen en la perifrasi del llatí tardà *FACERE* + *AD* + infinitiu, paral·lela a *HABERE/TE-NERE/ESSE* + *AD* + infinitiu, que té continuadors també en occità i en francès antic.

A continuació, a «8. Interès d'un *Tractat per a l'examen de cirurgia* del segle XVIII» (p. 51-54), trobem el pròleg que Joan Veny —editor ell mateix de diversos textos mèdics, el més conegut dels quals és el *Regiment de preservació de pestilència*, escrit el 1348 pel metge lleidatà Jacme d'Agramont— va redactar per a l'obra *Tractat per a l'examen de cirurgia* (1717). *Medicina i llengua catalana al s. XVIII* (Mallorca: Lleonard Muntaner, 2020), editada pel tàndem format pel metge Francesc Cremades i la filòloga Catalina Martínez, la conjunció dels coneixements dels quals els ha permès de fer, «amb evident fortuna, una anàlisi global de l'obra, des dels vessants mèdic i lingüístic».

En novè lloc trobem un article dedicat a «9. L'empremta occitana a Mallorca» (p. 54-56), en què, més enllà de les afinitats lingüístiques conegudes entre el català i l'occità, es detalla un seguit de paral·lelismes més intensos entre aquest i la varietat mallorquina de la llengua catalana, els quals es relacionen amb «la participació en la conquesta de Mallorca de contingents humans de Montpeller, Narbona, Tarascó i sobretot de Marsella: quatre de les dotze galeres i vuit de les vint-i-cinc naus eren occitanes».

Tanca aquesta primera part del llibre l'escrit «10. *Llengua amb tàperes*. Per la recuperació del nostre patrimoni lingüístic» (p. 57-59), que reproduceix el pròleg d'un opuscle publicat per l'Ajuntament de Campos sota el títol de *Llengua amb tàperes. 365 mots i expressions del nostre parlar* (Campos: Ajuntament de Campos / Impremta Adrover, 2020), en el qual Joan Veny sentència que, «[q]uan mor una paraula, es perd una part del nostre patrimoni» i celebra la iniciativa municipal de publicació d'aquest elenc de vocables i expressions campaners, un per a cada dia de l'any, que presenta com «una passejada per un bell jardí de mots, de colors virolats i aromes ancestrals, que és una invitació a enrobustir les nostres formes genuïnes i a destapar mots coberts per la fullaraca del desús».

La segona part del llibre, dedicada a la cultura popular, conté dos treballs. El primer, «11. Els aucells de les Balears» (p. 61-64), és el pròleg del magnífic *Atles ornitoniàmic de les Illes Balears* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / GOIB, Illenc, 2017), obra geolingüística duta a terme pel filòleg Cosme Aguiló i l'ornitòleg Antoni Mestre en què es cartografien i s'estudien des del punt de vista etimològic i motivacional els noms populars dels ocells de les Illes Balears. El segon, «12. Fraseologia balear» (p. 64-68), és la recensió del llibre de Bàrbara Sagrera Antich *Corpus de fraseologia de les Illes Balears. Classificació, descripció i contextualització* (Manacor: Món de Llibres, 2019), que va rebre el Premi Ciutat de Manacor Antoni M. Alcover (Assaig) el 2017 i que l'any en què va ser publicat, el 2019, va assolir la fita d'haver-se de reeditar perquè se n'havia exhaurit la primera edició.

A continuació s'enceta la part «III. Dialectologia i normativa», amb un títol que agermana dos dels principals vessants de la tasca acadèmica de Joan Veny. D'una banda, el seu paper com a màxim referent en dialectologia i geolingüística catalanes: és obligat, en aquest punt, d'esmentar *Els parlars catalans*, que de 1978 ençà ha arribat a les tretze edicions i ha estat el manual de referència per a les successives promocions de filòlegs, i el projecte, tan abundós de fruits, de l'*Atles lingüístic del domini català* (<<https://aldc.espais.iec.cat/>>). Alhora, però, Joan Veny ha participat, en el si de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, des del seu ingrés el 1978, en la tasca de constitució d'una normativa de la llengua catalana ensem unitària i respectuosa amb la diversitat: esmentarem només, en aquesta faceta, la recent contribució com a curador de l'opuscle de lèxic de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (<<https://estandard-oral.llocs.iec.cat/>>), editat per primer cop el desembre de 2018 i actualitzat el setembre de 2020, que s'ha elaborat amb l'objectiu de «seleccionar elements del lèxic oral bàsic i disponible de la llengua per tal de facilitar un repertori comú als usuaris i, especialment, als professionals dels mitjans de comunicació de tot el domini, repertori també extensiu als escriptors de cada àrea dialectal» (*PEOLC-Lèxic*, p. 7). Justament, el primer dels treballs inclosos en aquesta tercera part de l'obra que ressenyem és «13. Llengua col·loquial i estàndard oral» (p. 69-71), que estableix les bases de la relació entre aquests dos pols de la llengua parlada i presenta els criteris d'elaboració de la tot just esmentada *Proposta per a un estàndard oral de la llen-*

gua catalana, III. Lèxic, que en darrera instància pretén bastir «un pont entre l'estàndard i el col·loquial més estricte».

Els treballs que segueixen en aquesta secció se centren en l'estudi de quatre diatopismes balears i en l'anàlisi del paper que poden tenir en la llengua estàndard. És així a «14. El mallorquí *xibiu*, relleu del forà **xiringuito*» (p. 71-75), en què s'evidencia com «els dialectes són precioses fonts de profilaxi normativa d'una llengua» a partir de l'exemple del mallorquinisme *xibiu*, per al qual es proposa un origen onomatopèic i se'n mostra la ramificació semàntica des del significat original fins al de 'barraca', a partir del qual s'hauria traslladat popularment al de 'berenador, lloc de venda de menjars i begudes a la costa' —el *chiringuito* castellà—, el qual ha estat elevat a la llengua estàndard per escriptors illencs com Sebastià Alzamora: «De bregues de bar protagonitzades —com a agressors o com a víctimes, o les dues coses a la vegada— per agents de policia de paísà se'n produeixen regularment, sobretot a les altes hores, a bars i xibius de les Espanyes totes» (*AraAndorra*, 10-08-2019).

Semblantment, a «15. Del lèxic diatòpic al lèxic estàndard: el cas del mallorquí *xoquí*» (p. 75-77), es presenten els diversos sinònims o quasisinònims continguts ja en el *Diccionari general de la llengua catalana*, de 1932, per a designar el 'calçat baix i lleuger, sense taló, que se sol portar per a estar per casa': l'italianisme *xinella*, el gal·licisme *plantofa*, l'arabisme *babutxa* i els castellanismes *sabatilla* i *xanqueta*, i es justifica amb raons filològiques la introducció en el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC) de 1995 d'una nova designació sinonímica d'àrea insular, el «mot d'estirp genuïna» *xoquí*. Aquest estudi de cas acaba amb la següent recomanació de Joan Veny: «Els usuaris de la llengua poden triar, segons les seves preferències, un o altre mot; els insulars, per lexicografia de proximitat, per adhesió ancestral, han de saber que tenen *xoquí* a la seva disposició, que pot tenir un paper tant en el codi parlat com en l'estàndard, sense oblidar que és la denominació més pura del referent en la nostra llengua».

En el següent apartat, «16. "Fer un roi"» (p. 78-79), Joan Veny fa la proposta d'incorporar a un «estàndard lèxic restringit a disposició dels usuaris illencs» l'expressió eufemística mallorquina *fer un roi* 'orinar' —de factura paral·lela a la més general *fer un riu*—, en la qual *roi* és la variant amb iodització de *roll* 'raig de líquid'. Ens trobem, doncs, davant una mostra de la creativitat lingüística dels parlants mallorquins, genuïna i dotada de tradició, apta per a fer la competència a l'expressió moderna *fer un pipí*, «eufemisme de marxamo forà» calcat de la llengua castellana, la qual, al seu torn, l'havia manllevat de la francesa.

En l'apartat següent, «17. *Blocar/engospar/copsar*» (p. 79-80), es presenten tres verbs, tots amb entrada en el diccionari normatiu, que poden conviure amb *atrapar* 'arribar a agafar (algú o alguna cosa que fuig, que està en moviment, que es pot escapar)' en un context com *atrapar la pilota*, freqüent en les retransmissions esportives. D'una banda, hi ha *blocar*, que té entre les seves accepcions l'específica de 'el porter, aturar (la pilota) amb les mans o els braços, subjectant-la fortament contra el cos' (*DIEC*, s. v.). De l'altra, hi ha els geosinònims *copsar*, procedent de l'empordanès i que ja va ser inclòs per Fabra en el *Diccionari general de la llengua catalana*, de 1932, i *engospar*, incorporat el 1995 al *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, que és un verb «propi del mallorquí i usat a voltes, com a forma alternativa, pel nostre gran comunicador Joaquim M. Puyal». La conclusió de Joan Veny és clara: «La sinonímia juga un paper important en la llengua i és bo que elements perifèrics acceptats per la normativa, fent honor al model participatiu de llengua, facin acte de presència en actes comunicatius». I hi afegeix: «Caldrà dir una vegada més que la visió àmplia, composicional, generosa de la llengua dels Països Catalans contribueix a la seva riquesa i guanya l'adhesió dels parlants d'àrea no central?».

Clou aquesta secció del llibre l'apartat «18. Sobre els nyaps de l'"Academi de sa llengo baleà"» (p. 80-81), que cal llegir ben asseguts a la cadira per a no caure d'esquena —el lector em permetrà, doncs, de celar amb un pietós silenci els nyaps en qüestió.

La quarta part del llibre que ara ressenyem està dedicada monogràficament a la poeta i traductora llucmajorera Maria Antònia Salvà, que va viure entre 1869 i 1958, l'obra de la qual és objecte de tres estudis. En el primer, «19. Maria Antònia Salvà als Banyes de la Font Santa (1892)» (p. 83-85), es dona notícia del dietari que la poeta va escriure, en castellà, durant la seva estada de deu dies en el balneari

esmentat, quan només tenia 23 anys i ja patia dèficits auditius que desitjava guarir gràcies a les virtuts terapèutiques de les aigües termals.

El segon, «20. Cartes de Maria Antònia Salvà a Isabel Ordines» (p. 85-109), dona a conèixer i analitza —lingüísticament i també pel que fa al contingut— l'epistolari format per una cinquantena de lletres entre la poeta de Lluçmajor i una amiga seva, Isabel Ordines, amb la qual es cartejava en castellà, tot i que sovint s'hi escolaven paraules i expressions de la seva parla mallorquina, «que apareix en mots de caràcter denotatiu (*maridet, bri*, etc.), canvis de codi, incisos paremiològics i aclariments metalingüístics». És el treball més extens del llibre que ressenyem i està dividit en vuit apartats: «Introducció», «Dades biogràfiques», «Relació d'amistat», «El castellà de Maria Antònia Salvà», «El català de Mallorca», «Referències a la creació literària», «Altres aspectes» i «Conclusions».

En el treball que clou aquesta secció, «21. La dimensió fitonímica en l'obra de Maria Antònia Salvà» (p. 109-120), Joan Veny ressegueix la presència del lèxic botànic en la producció de la poeta i traductora, «a través d'un epistolari, d'un text narratiu i d'espigoladures en la seva obra poètica», per a concloure que s'hi produeix «[u]n maridatge excel·lent de natura i poesia».

La cinquena secció de l'obra que ressenyem conté un sol escrit, «22. Etimologia divulgativa» (p. 121-122), que reproduïx el pròleg a l'*Aplec d'etimologies suggeridores per a lectors curiosos* (Mallorca: Leonard Muntaner, 2018), de Pere Juli Serra Pujol, «un llibre que recupera el zel pels estudis etimològics tot demostrant, amb exemples ben escollits, que el tema és engrescador i apassionant». La secció sisena, formada igualment per un sol text, «23. Credo lingüístic» (p. 123-125), de to jocós («Crec en un Fabra, pare poderós, creador del català culte, i en Moll i en Sanchis Guarnier, fills espirituals seus...»), recull una entrevista a Joan Veny, publicada el 1998 en el *Diari de Balears*, en la qual li van donar com a consigna que fos «breu, incisiu, concret». Ens permetem de reproduir-ne una de les preguntes, amb la resposta corresponent: «—Com creu que mereixeria realment ser recordat? —Com un home bo i estudiós de la nostra llengua». No hi podríem estar més d'acord.

Finalment, la setena i darrera secció de l'obra *Nous escrits lingüístics mallorquins* ret tribut a dos balears destacats: «24. Biel Majoral, trobador dels Països Catalans» (p. 127-128), deixeble de Joan Veny a la Universitat de Barcelona i enquestador al costat seu de les localitats d'Alaró, Son Servera i Sòller per al projecte de l'*Atles lingüístic del domini català*, i «25. Aina Moll, universitària i membre de l'IEC» (p. 129-136), amiga a qui recorda amb profunda estima i sincera admiració, tant per la tasca fonamental que va dur a terme en pro de la llengua catalana com per les qualitats humanes que ornaven el seu esperit: «Gràcies, Aina, per tantes coses que ens has regalat; el nostre record serà constant i el teu exemple, amerat de ciència, ètica, solidaritat, escodriny lexical, pedagogia, persuasió, ens acompanyarà sempre, *indesinenter*, com les ones damunt la llongada de la platja, com les pedres perdurables dels nostres talaiots».

En conclusió, doncs, l'editor Leonard Muntaner, amb molt bon criteri, ha aplegat en el volum que acabem de ressenyar un seguit de textos de Joan Veny, cohesionats per la referència comuna a la varietat mallorquina de la llengua catalana, els quals altrament haurien romàs dispersos per publicacions de caire local, a la premsa i en obres col·lectives —actes, miscel·lànies, volums d'homenatge—, i els ha fet accessibles en un llibre que mereix un lloc a la prestatgeria de tot amant de la llengua que Mallorca comparteix amb la resta de Països Catalans. No volem deixar de remarcar com n'és d'important que, talment com s'ha fet en aquest volum, en la recopilació de l'obra dels grans noms de la filologia catalana es tinguin en compte, més enllà dels llibres especialitzats i dels articles publicats en revistes científiques, altres escrits com els pròlegs i les ressenyes, que fàcilment poden caure en l'oblit eclipsats per la producció estrictament acadèmica —sobretot quan aquesta és ingent, com en el cas que ara ens ocupa—, malgrat que resulten extraordinàriament valuosos per a ajudar a conformar l'ideari lingüístic de l'autor, en aquest cas del mestre Joan Veny.

Mar MASSANELL I MESSALLES
Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans